

KAKO DANAS ČITATI I RAZUMIJEVATI DRUGI VATIKANSKI SABOR

Nediljko A. ANČIĆ, Split

Sažetak

Aktualni koncilski jubilej potiče nas da se sa zahvalnošću prisjetimo dubokog bogatstva koje nam je Koncil otkrio. Istodobno nas obvezuje da novom odlučnošću nastavimo ostvarivati njegove raznolike inovativne poticaje i raspoznavati brojna smjerodavna nadahnuća za put Crkve u modernom vremenu. Danas postoje različita shvaćanja o Drugom vatikanskom saboru i prijepona tumačenja njegovih tekstova. Stoga je u našem vjerničkom i crkvenom nastojanju oko ispravnog razumijevanja i ostvarivanja Koncila potrebno imati na umu određene kriterije koje nam pruža teologija kako bismo vjerno iščitavali koncilsku poruku i spoznali njegove istinske nakane. Autor u nastavku formulira i obrazlaže neke od najvažnijih hermeneutskih kriterija:

Prvo, novost Drugoga vatikanskog sabora možda se najprikladnije može izreći pojmovima: posadašnj enje (*aggiornamento*), pastoralno usmjerenje Crkve, znakovi vremena. Posadašnj enje ili modernizacija znači otvaranje Crkve u smislu dijaloga sa suvremenim svijetom i solidarnosti s današnjim čovjekom. Pastoralno usmjerenje je pak tumačenje evanđelja u povezanosti s dotičnim povijesnim kontekstom i čovjekom u njegovoj konkretnoj individualnoj i društvenoj zbilji. U događajima i iskustvima aktualne povijesti (»znakovi vremena«) spoznajemo nove mogućnosti tumačenja evanđelja koje dosada nisu bile zamijećene. – Drugo, Koncil je početak novoga razdoblje Crkve. Za razliku od svojih prethodnika koji su bili sazvani da donesu odluke u nekim pitanjima nauka ili crkvene stege, Drugi vatikanski sabor sebe je shvaćao ponajprije kao prijelaz Crkve iz posttridentskog razdoblja u moderno vrijeme njezina naviještanja i svjedočenja. – Treće, posebnost prošlog Koncila je nadalje kako u mnoštvu tekstova koje je donio tako i u njihovoj tematskoj raznolikosti. Dokumenti u sebi kriju različite perspektive i višeslojnost te međusobnu napetost između svojih pojedinih dijelova. Stoga se pojedinačni izričaji mogu pravo shvatiti samo u obzoru cjeline, kao što se i duh cjeline (»duh Koncila«) koncentrira u pojedinačnim detaljima. – Četvrto, napuštena je dotadašnja praksa osuda i izopćenja. Nasuprot tome Koncil uvodi novi stil učiteljskog govora koji se temelji na dijalogu i suradnju kako s kršćanima nekatolicima, drugim religijama tako i svim ljudima dobre volje. Napajajući se na Svetom pismu, otačkoj teologiji i teološkoj tradiciji razbio je skučenost mnogih prijašnjih učiteljskih shvaćanja i normativnih tumačenja. Štoviše, može se reći da donosi napredak u shvaćanju i tumačenju vjere. – Peto, Pastoralna konstitucija o Crkvi u suvremenom svijetu »Radost i nada« (*Gaudium et spes*) predstavlja novost a po mnogima i najuspjeliji dokument Drugoga vatikanskog sabora. Ona prevladava dosadašnji opterećeni

obrazac dualističkog sučeljavanja Crkve i svijeta novom otvorenošću svjetovnoj zbilji priznajući autonomiju svjetovnih područja. Saborski su oci svjesni da njihov govor o nekim vidovima suvremenog života i ljudskog društva ima »vremenski uvjetovane elemente«. *Gaudium et spes* je zapravo hermenutski ključ za sveukupno tumačenje Koncila.

Na temelju spomenutih kriterija Drugi se vatikanski sabor ne može smatrati završetkom epohalnog crkvenog procesa obnove nego je zapravo smjerodavni početak posadašnjega Crkve kao trajne zadaće u povijesnom hodu Božjega naroda.

Ključne riječi: Drugi vatikanski sabor, primjena Koncila, kriteriji tumačenja, posadašnjeg, pastoralno usmjerenje, znakovi vremena.

Uvod

Živimo u doba pluralnosti ne samo na razini svagdašnjega života nego i na duhovnoj, društvenoj i kulturnoj razini koja je puna suprotnosti. Ono što nam se trenutačno nudi kao novo i privlačno, već sutra može zastarjeti. Relativizam kao jedna od glavnih značajki sekularnog društva znatno određuje naše stavove, shvaćanja i način razmišljanja. Sve se mijenja u našem dinamičnom vremenu i čini se da su i značajni događaji kratkog daha. Faktično i trenutačno postaju kriteriji istinitosti zbilje. Prošlost i tradicija se, doduše, spominju, njima se i divi, ali se ne smatraju značajnima, one više nisu nositeljice smisla.¹ U takvom društvenom i duhovnom ozračju današnjih procesa strukturne, kulturalne i individualne pluralizacije konstitutivne vjerske tradicije gube svoju društvenu normativnost i nalaze se pod pritiskom relativnosti.² Postmoderna društva očito imaju kratko pamćenje i sklona su zaboravu.

Dugi vatikanski sabor, najznačajniji događaj za Katoličku crkvu i kršćanstvo u prošlom stoljeću, koji se zbio prije gotovo četiri desetljeća, nije posve imun od te sudbine zaborava. Najveći broj njegovih neposrednih sudionika više nije među živima, srednja generacija teologa poznaje ga tek posredno a mlađim vjernicima gotovo ništa ne znači. Naša mu Crkva ne pridaje potrebnu pozornost. Ona je još uvijek zabavljena svojim unutarnjim prilagođivanjem novonastalim prilikama tražeći novo mjesto i prikladan način djelovanja u tranzicijskom društvu. Koncil je zapravo zaboravljen, a prema nekima i prevladan. Zaista, s njim se tek prigodice bavi uži krug teoloških specijalista, a njegove poticaje na svoj način nastavljaju i pojedine crkvene ustanove izrasle kao plod ostvarivanja Koncila.³ Još je manja

¹ Usp. Christian DUQUOC, »Christlicher Glaube und Kulturvergessenheit«, u: *Concilium* 35 (1999.), str. 98-103.

² Michael N. EBERTZ, »Kirche im Wandel der Gesellschaft, 'in der sie lebt' (CD 13)«, u: F. X. BISCHOF – S. LEIMGRUBER (Hg.), *Vierzig Jahre II. Vatikanum. Zur Wirkungsgeschichte der Konzilstexte*, Echter Verlag, Würzburg, 2004., str. 9-28, ovdje 12-13.

³ Pogledamo li unatrag koliko li je toga Koncil potaknuo u našoj Crkvi i što je sve nakon njega nastalo i izraslo, treba sa zahvalnošću priznati njegovo golemo bogatstvo i trajno značenje. Vidi:

skupina onih osvjedočenih oduševljenika koji iz dubljeg i cjelovitijeg poznavanja saborskih ideja crpe nadahnuća zauzimajući se ustrajno za ostvarivanje trajnih koncilskih postignuća u životu mjesne Crkve. Crkvena a još manje društvena javnost teško će, dakle, dužnom pozornošću zabilježiti koncilsku obljetnicu. Unatoč tome nepovoljnom trendu bilo bi iz više razloga teološki neodgovorno i posve pogrešno danas šutjeti o Koncilu i njegovu sudbinu prepustiti pukom slučaju. Narod Božji bi se time odrekao brojnih i bitnih poticaja za svoju trajnu obnovu i smjerodavnih orijentacija na svome povijesnom putu. Sadašnja rasprava o aktualnosti Koncila ima posebnu važnost u tome da Crkva u svjetlu koncilskog procesa samu sebe bolje shvati i da se sukladno tome primjereno odredi prema svome poslanju u današnjemu svijetu. Stoga mi se čini posve neutemeljenim mišljenje da je Koncil prevladan i da je s njim završilo jedno razdoblje Crkve. Našu moguću dvojbu glede toga pitaja dobro će rasvijetliti svojevremena izjava Karla Rahnera koji je, očito potišten zbog slabog napretka u pokoncilskoj obnovi Crkve, primijetio: S Koncilom je kao s postupkom dobivanja radija. Mora se iskopati i preraditi jedna tona paklenjače da bi se dobilo 0,14 grama radija. Pa ipak se isplati, veli Rahner.⁴ S tom slikom htio je izreći nerazmjer između golemih koncilskih napora i konačnog skromnog rezultata, između raznovrsnih i bremenitih koncilskih događanja te onoga što je na kraju ušlo u konačne njegove tekstove. Pa ipak nas je ohrabrio na nastavak primjene Koncila.

Crkva kao živi organizam morala je od svojih početaka reagirati na unutar-nje i izvanjske izazove koji su je takoreći prisiljavali da se u kontekstu kulturnog i društvenog okruženja na nov način definira.⁵ Drugačija su pitanja bila ona koja su se postavljala Pracrkvi na početku kršćanstva od onih tijekom daljne povijesti pa sve do danas. Pitanja su se povećavala jer su nova iskrsavala i jer dotadašnji (stari) odgovori nisu više bili dostatni. U povodu četrdesete obljetnice Drugoga vatikanskog sabora s pravom se pitamo, može li nam Koncil još uvijek pomoći u odgovoru na današnja vrlo brojna i složena pitanja, kako ona koja se tiču unutarcrkvenoga života tako i ona glede odnosa Crkve prema ljudima izvan nje počevši od problema ekumenizma i međureligijskog dijaloga pa sve do zauzimanja za slobodu i dostojanstvo čovjeka, za pravednost, solidarnost i mir u svijetu koji se sve više globalizira. Premda se uzroci različito tumače nedvojbeno je da Katolička

Bonaventura DUDA, »Prihvat II. vatikanskog koncila u Hrvatskoj. Fragmenti za buduće cjelovitije prouke«, u: N. ANČIĆ (ur.), *Koncil u Hrvatskoj. Zbornik radova teološkog simpozija*, Crkva u svijetu, Split, 1996., str. 29-77; Tomislav IVANČIĆ, »Prihvaćanje Drugog vatikanskog Koncila u Hrvatskoj«, u: P. ARAČIĆ (ur.), »Jeremija, što vidiš?« (*Jr 24,3*). *Crkva u hrvatskom tranzicijskom društvu*, Đakovo, 2001., str. 27-51.

⁴ Citirano prema A. R. BATLOGG – P. RULANDS i dr., *Der Denkweg Karl Rahners. Quellen – Entwicklungen – Perspektiven*, Grünewald Verlag, Mainz, 2003., str. 239.

⁵ Usp. Giuseppe RUGGIERI, »Zu einer Hermeneutik des Zweiten Vatikanischen Konzils«, u: *Concilium* 35 (1999.), str. 4-17, ovdje 4-5.

Crkva i cijelo kršćanstvo danas proživljavaju duboku krizu koja nije samo njezina interna značajka nego pogađa cjelokupno suvremeno društvo.⁶ Istina, današnje slabljenje vjere, kriza crkvenih zvanja i stanovita ravnodušnost u crkvenom životu najdrastičnije je izražena u zapadnoeuropskim zemljama. No, te se pojave sve jače odražavaju i u našim prilikama što nerijetko izaziva zbuđenost i bespomoćnost i onih zauzetih vjernika. Može li sadašnje pojačano usredotočenje na Koncil dati nove poticaje crkvenom životu? Je li Sabor uveo neku metodu ili ponudio obrazac kako se postaviti prema velikim i gorućim problemima koje nam danas povijest nameće? Postoje različita tumačenja koncilskih dokumenata i njegovih nakana. Kako doći do cjelovite istine o Drugom vatikanskom saboru, ne samo do onih već poznatih i prihvaćenih obrazaca ponašanja od trajnog značenja nego i do još neostvarenih ili zaboravljenih poticaja za Crkvu u sadašnjemu vremenu?

1. Prijepor oko Koncila?

Već nakon njegove najave započeo je prijepor oko Koncila u radu pripremnih tijela i na saborskim zasjedanjima. Biskupi i njihovi teolozi savjetnici zastupali su različita shvaćanja koja su se uobličila u većinsku i manjinsku struju. Radikalna manjina (oko 300 od otprilike 2700 prisutnih pastira na saborskim zasjedanjima) već se otprije opirala prihvaćanju velikih tradicija Crkve (patrističkoj teologiji, biblijskim izvorima) u saborske dokumente i optuživala je za izdaju, prekid kontinuiteta i nevjernost.⁷ Ona je odbacivala *aggiornamento* kako ga je zastupao papa Ivan XXIII. Koncil je smatrala pogreškom, zabunom ili pak izdajom katoličke tradicije osobito u pogledu liturgijske obnove, njegova teološkog nauka (o Objavi, Pismu, kolegijalitetu biskupa i ekumenizmu) i otvaranja prema današnjemu svijetu u konstituciji *Gaudium et spes*. Tu nespремnost na promjene najbolje izražava svojedobna izjava vrlo utjecajnog kardinala Sirija koji u tome nije bio osamljen: »Crkvi će trebati 50 godina da se oporavi od stranputica Ivana XXIII.«⁸ Kada su napokon dovršeni i proglašeni konačni tekstovi stanje se tek na kratko stišalo da bi se rasprava svom žestinom nastavila tijekom ostvarivanja i provedbe zaključaka u životu i praksi Crkve. Protukoncilski struja poslije je u Marcelu Lefebvru, francuskom umirovljenom nadbiskupu i misionaru, osnivaču Svećeničkog bratstva sv. Pija X. (1970.), našla svoga najradikalnijega i najistaknutijeg predstavnika u oporbi pojedinačnim dokumentima, osobito Dekretu o ekumenizmu i Deklaraciji o odnosu prema nekršćanskim religijama. Kod njega i brojnih katolika, njego-

⁶ Nikolaus KLEIN, »Notwendige und hilfreiche Fragen«, u: *Orientierung* 69 (2005.), str. 1-2.

⁷ Tako protivnike brojnih koncilskih tekstova procjenjuje Otto Hermann PESCH, *Das Zweite Vatikanische Konzil. Vorgeschichte – Verlauf – Ergebnisse – Nachgeschichte*, (4. izd.), Topos Taschenbücher, 2001., str. 356-357.

⁸ Citirano prema Otto Hermann PESCH, *nav. dj.*, str. 52.

vih pristalica koji su bili ozlojeđeni samovoljom i pretjerivanjima u pokoncilskoj obnovi, protivljenje unutarcrkvenim reformama postupno se radikaliziralo da bi preraslo u pravi otpor papinu autoritetu te u gotovo totalno odbacivanje Drugoga vatikanskog sabora. Kad je unatoč izričitoj vatikanskoj zabrani nadbiskup Lefebvre 1976. za svećenike zaredio trinaest mladića iz svojega sjemeništa, bio je suspendiran »ad divinis«. Višekratni pokušaji Sv. Stolice da u nastavku putem razgovora i uvjeravanja pa i određenim ustupcima spriječi taj tinjajući raskol i tako riješi jedan od najtežih pokoncilskih »slučaja«, nisu urodili plodom ponajprije zbog nepopustljivosti samoga Lefebvrea. Dapače, stvar se još više zaoštrila kad je taj umirovljeni nadbiskup godine 1988. četiri svećenika iz svoje bratovštine zaredio za biskupe. Papa Ivan Pavao II. osudio je to ređenje kao shizmatično pa su prema kanonima Zakonika crkvenoga prava samim činom nedopuštenog ređenja posvetitelj i zaređenici upali u kaznu izopćenja.⁹

Drugi vatikanski sabor je zaista označio završetak jednog razdoblja u povijesti Crkve (»kraj protureformacije«, odnosno kraj »Srednjega vijeka u liturgiji«)¹⁰ ne samo s obzirom na liturgiju, pa ga skupina tradicionalista oko Lefebvrea nije htjela ili nije mogla prihvatiti. Nikakvo čudo da se u desetljeću nakon Koncila pojavila snažna unutarcrkvena polarizacija i da su nastali brojni problemi oko njegova ispravnog shvaćanja koji su mnoge katolike podijelili u dvije suprotstavljene skupine. Jedna od tih strana, tzv. liberalni ili progresivni katolici skloni su Drugi vatikanski sabor tumačiti u oštrom kontrastu prema vremenu koje mu je prethodilo i to pretkoncilsko razdoblje u Crkvi označivati dogmatskim, juridičkim i klerikalnim. S druge strane, tradicionalnim katolicima su pak takva stajališta odveć odavala liberalizam, sekularizam i modernizam.¹¹ Progresisti su ključ za svoje tumačenje ponajprije gledali u koncilskim promjenama pa su se udaljili od slova i priklonili duhu Koncila, ili onome što su oni pod tim 'duhom' shvaćali, ustrajući u zahtjevu za dinamičkim tumačenjem njegovih smjernica. Protivna struja sa svoje je strane kriterij ispravoga shvaćanja Drugoga vatikanskog sabora pronalazila u kontinuitetu njegova učenja s naukom prethodnih sabora. Da bi se prevladala spo-

⁹ Usp. Yves CONGAR, *Der Fall Lefebvre. Schisma in der Kirche?*, Herder, Freiburg, 1977. Congar otkriva idejnu, crkvenu i teološku pozadinu Lefebvreova odbacivanja Koncila. Uvod ovoj knjižici njemačkog izdavača napisao je Karl Lehmann. Na kraju je pridodano osam dokumenata među kojima tzv. »Izjava o vjerovanju« nadbiskupa Lefebvrea i dva pisma koje mu je uputio papa Ivan Pavao II. prije izopćenja. Lefebvre je umro 1991. a veći je dio njegovih sljedbenika uz neke ustupke ponovno integriran u Katoličku crkvu.

¹⁰ Tako primjerice u odnosu na liturgijsku reformu razmišlja Klemens RICHTER, »Die Signalfunktion der Liturgiekonstitution«, u: *Münchener Theologische Zeitschrift* 54 (2003.), str. 98.

¹¹ Avery DULLES, »Die katholische Ekklesiologie seit dem Zweiten Vatikanischen Konzil«, u: *Concilium* 22 (1986.), str. 412-419. Autor daje kratku analizu dvaju polarizirajućih tumačenja Koncila do Izvanredne sinode iz godine 1985. koja je pokušala objediti tumačenje koncilskih tekstova ukazujući na nekoliko bitnih kriterija (str. 417-418).

menuta polarizacija drugi su opet zahtijevali striktni povratak koncilskim dokumentima kao jedinom valjanom instrumentu za rješavanje problema koji su u Crkvi nastali tijekom obnove. Držeći se tekstova ovi su se suprotstavljali navodnom duhu Koncila, često razornom i štetnom, na koji su se pozivali oni koji su smatrali da je sve novo bolje od dosadašnjega i da crkvena povijest s II. vatikanskim saborom zapravo počinje od početka. Zato je »povratak dokumentima osobito aktualan« jer nam oni pružaju pravi instrument za rješavanje današnjih problema.¹² Pritom su se pojavila ne samo različita tumačenja tzv. duha i slova Koncila nego i njihovo međusobno suprotstavljanje. To je svakako bespotrebno i pogrešno. Jer ono što otada obično nazivamo duhom Koncila nije zapravo ništa drugo nego njegove temeljne misli vodilje koje su se nametnule u započetnom procesu i koje prožimlju sve koncilске tekstove: iskrenost, dijalog, otvorenost prema drugim kršćanima, drugim religijama te modernome svijetu, temeljita obnova Crkve i zamjećivanje znakova vremena. U tom burnom razdoblju bilo je, nadalje, i onih trijeznih glasova koji su ukazivali na nedopustivo selektivno tumačenje dokumenata i s pravom naglašavali integrirajuće shvaćanje koncilskih tekstova, ističući načelo da Koncil valja tumačiti ne u opoziciji nego u kontinuitetu s koncilima prijašnjih stoljeća i sveukupnom katoličkom tradicijom. Zaista, crkveni sabori nikada ne stoje u radikalnom prekidu sa svojim prethodnicima ni u potpunom diskontinuitetu s prošlošću. No naglašavanje te činjenice ipak ne smije zasjeniti svu onu novost i originalnost Drugoga vatikanskog sabora.

U takvoj je situaciji crkvenih podjela i vjerničke nesigurnosti Izvanredna sinoda biskupa, sazvana o dvadesetoj obljetnici završetka Koncila donijela značajan napredak. Potvrdila je odlučnost da se ustraje u daljnoj i punoj provedbi saborskih smjernica i osnažila njihovo praktično oživotvorenje. Sinoda je osim toga istaknula i nekoliko vrlo važnih pravila za ispravno tumačenje koncilskih dokumenata što je znatno pomoglo prevladavanju jaza između suprotstavljenih strana u Crkvi.¹³ Najnovija anketa provedena u Austriji otkriva da i nadalje postoji podvojenost glede vrednovanja uloge i značenja Drugoga vatikanskog sabora s obzirom na današnju krizu Crkve: »Za jedne je Koncil nedovršeni duhovni iskorak Crkve te sadašnja vjerska kriza u Europi ima svoj bitni uzrok u nedovoljnim konsekvencama toga koncilskog iskoraka. Drugi vide uzrok vjerske krize u 'otvaranju Crkve prema svijetu' koje je s Koncilom započelo kao proces prilagodbe jednom sve više dekristijaniziranom svijetu«¹⁴. Spomenuta različita i gotovo suprotstavljena

¹² Joseph RATZINGER, *Zur Lage des Glaubens. Ein Gespräch mit Vittorio Messori*, Verlag Neu Stadt, München, 1985., str. 31-33.

¹³ DRUGA IZVANREDNA BISKUPSKA SINODA, *Završni dokumenti*, KS, Zagreb, 1986., I. Središnja tema Sinode, br. 5 (str. 9-10). Usp. također A. DULLES, »Die katholische Ekklesiologie seit dem Zweiten Vatikanischen Konzil«, *nav. dj.*, str. 412-419, 418.

¹⁴ Istraživanje je proveo austrijski katolički časopis *Quart* 2004. godine postavivši ispitanicima dva pitanja: Koja su, po vašemu mišljenju, danas prioritetna pitanja s obzirom na aktualno stanje

tumačenja ukazuju na potrebu objektivne i utemeljene znanstvene rekonstrukcije cjelokupnog koncilskog događaja, njegova tijeka, nakana i značenja. Toga se posla prihvatio taljanski teolog Giuseppe Alberigo u suradnji s pedesetak drugih teologa iz raznih zemalja izdajući monumentalno djelo u pet svezaka *Povijest Drugoga vatikanskog sabora*¹⁵ koje je prevedeno ili se još prevodi na desetak svjetskih jezika. Drugi važan prinos uoči ovogodišnje četrdesete obljetnice jest izdavanje *Komentara II. vatikanskog sabora* planiranog također u pet svezaka. Taj zamašan međunaradni projekt predvode Peter Hünermann i Bernd Jochen Hilberath iz Tübingena.¹⁶ On se ne bavi poviješću nastajanja pojedinačnih tekstova nego više želi pružiti kritičku bilancu dosadašnjega ostvarivanja koncilskih ideja u teologiji i životu Crkve. Na temelju sustavnog i cjelovitog proučavanja Koncila u ovim djelima ali i nekim drugim publikacijama koje su se pojavile tijekom posljednjih obljetnica bilo Sabora bilo njegovih pojedinačnih tekstova danas je moguće jasnije i bolje nego do sada shvatiti tijek i nakane Koncila te iznijeti određene kriterije za njegovo autentično tumačenje.

U nastavku ću kratko izložiti nekoliko najvažnih kriterija koje valja uzeti u obzir želimo li ispravno razumjeti cjelokupni koncilski proces i njegove dokumente.¹⁷ Prvo, glavna svrha održavanja Drugoga vatikanskog sabora jest posadašnjenje Crkve; drugo, Koncil je označio početak novoga razdoblja u povijesti Crkve, njezin prijelaz u moderno vrijeme; treće, treba uvažavati međusobnu povezanost, specifičnost i raznolikost koncilskih tekstova; četvrto, Pastoralna konstitucija *Gaudium et spes*

Crkve u svijetu? Koje biste konkretne mjere osobito zagovarali da se ostvare zadaće Koncila? Anketu prikazuje i komeñtra Nikolaus KLEIN, »Notwendige und hilfreiche Fragen«, u: *Orientierung* 69 (2005.), str. 1-2.

¹⁵ INSTITUTO PER LE SCIENZE RELIGIOSE BOLOGNA, *Storia del Concilio Vaticano II*, diretta da Giuseppe ALBERIGO, Società editrice il Mulino, 1995., sv. I-V.

¹⁶ *Herders Theologischer Kommentar zum Zweiten Vatikanischen Konzil*, Bd. 1-5, Herder, Freiburg, 2004. Do sada su izišla dva sveska: prvi donosi studijsko dvojezično izdanje svih koncilskih dokumenta (latinski i njemački) uz nekoliko popratnih kazala na kraju; drugi svezak sadržava komentare triju dokumenta: Konstitucije o liturgiji *Sacrosanctum Concilium*, Dekreta o sredstvima društvenog priopćivanja *Inter mirifica* i Dogmatske konstitucije o Crkvi *Lumen gentium*.

¹⁷ Tražeći i objedinjujući temeljne kriterije za ispravno tumačenje Koncila oslanjam se osobito na sljedeće autore koji su o toj temi u posljednje vrijeme pisali: Waler KASPER, *Zukunft aus der Kraft des Konzils*. Die außerordentliche Bischofssynode '85. Die Dokumente mit einem Kommentar von Walter Kasper, Herder, Freiburg 1986., str. 60-64; Giuseppe RUGGIERI, »Zu einer Hermeneutik des Zweiten Vatikanischen Konzils«, u: *Concilium* 35 (1999.), str. 4-17. Cijeli taj broj časopisa *Concilium* posvećen je temi o još neriješenim pitanjima provedbe Koncila; Karl Kardinal LEHMANN, »Hermeneutik für einen künftigen Umgang mit dem Konzil«, u: Günther WASSILOWSKY (Hg.), *Zweites Vatikanum – vergessene Anstöße, gegenwärtige Fortschreibungen*, (QD 207), Herder, Freiburg, 2004., str. 71-89; Peter HÜNERMANN, »Würdigung der Ekklesiologie von Lumen gentium«, u: *Herders Theologischer Kommentar zum Zweiten Vatikanischen Konzil* hrsg. von P. HÜNERMANN und J. HILBERATH, Herder, Freiburg, 2004., sv. II., str. 549-563.

svojevrsni je hermeneutski ključ u razumijevanju polazišta, metode i perspektive Koncila; peto, zamjećivanje i tumačenje znakova vremena središnji je metodološki kriteriji Koncila.

2. Novost i svrha Drugog vatikanskog sabora – posadašnjenje Crkve

Ideja da sazove Sveopći koncil plod je osobne, gotovo spontane odluke i nadahnuća pape Ivan XXIII. koja je sazrela za vrijeme prva tri mjeseca njegova pontifikata. Naziv »sveopći« ili »ekumenski« u prvoj najavi Papa je upotrijebio u duhu stare crkvene tradicije ne misleći pritom na cijelo kršćanstvo nego na Katoličku crkvu, premda je Koncil prihvatio ekumenizam i bitno pridonio zbližavanju kršćanskih Crkava. Papa je zacijelo u budućem koncilu vidio pogodno institucionalno sredstvo za odgovor Crkve na izazove vremena i duhovne nevolje vjernika svoga doba. U tom je smislu crkveni sabor, kojega je najavio, trebao započeti obnovu i ostvariti reformu Crkve. S obzirom na tako postavljeni cilj, održavanje Koncila značilo je veliku novost, osobito ako se imaju u vidu tradicionalni razlozi zbog kojih su u povijesti sazivani velebni crkveni skupovi. Ta novost očituje se ponajviše u načinu kako se ljudska povijest od sada počinje promatrati u odnosu na razumijevanje Evandjelja i kršćanske poruke. Do tada je postojala raširena svijest i uvriježeno mišljenje da ljudska življena povijest, čovjekova iskustva i stremljenja u biti nemaju posebnog značenja za istine spasenja ili ih dotiču tek sporadično.¹⁸ Smatralo se da je crkveni nauk nepromjenjiv, a Crkva treba poklad vjere ponajprije čuvati i braniti od napada ili krivih tumačenja te ga od vremena do vremena samo kratako i jasano samo ponoviti, odnosno izreći. »Katolištvo se u shvaćanju sama sebe u odnosu na povijest takoreći imuniziralo, što je razumljivo ako se uzme u obzir da se povijesna svijest razvila tek u 19. st. i da je ona konstitutivni dio onoga od čega je Crkva smatrala da se mora udaljiti.«¹⁹ No bilo je sve više onih koji su pak, oslanjajući se osobito na dosljedna stajališta pape Ivana XXIII., bili uvjereni da se nauk vjere mora izreći na način da odgovara zahtjevima današnjih ljudi. U tom je smislu već znakovita izjava Ivana XXIII. na putu u konklave kad veli: »Nismo na zemlji da čuvamo muzej, nego da njegujemo cvateći vrt pun života.«²⁰ Papa pritom misli na Crkvu koja nije muzej što čuva stare stvari od propadanja nego je kao vrt kojega treba njegovati.

¹⁸ Usp. Franz-Xaver KAUFMANN, »Globalisierung und Christentum«, u: Peter HÜNERMANN (Hrsg.), *Das II. Vatikanum – christlicher Glaube im Horizont globaler Modernisierung*, Schöningh, Paderborn, 1998., str. 15-30, ovdje str. 29.

¹⁹ *Isto*.

²⁰ Nikolaus KLEIN, »Aggiornamento und 'Zeichne dr Zeit'. Zu den Konzilsprojekten von Johannes XXIII. und Paul VI.«, u: *Visionen des Konzils. 30 Jahre Pastoralkonstitution »Die Kirche in der Welt von heute«*, hrsg. von G. FUCHS und A. LIENKAMP, Lit Verlag, Münster, 1997., str. 27-50, ovdje 32.

Već se tu nazire drukčije shvaćanje Crkve u njezinu odnosu prema tradiciji i sadašnjem vremenu što će posve doći do izražaja tek u tijeku koncilskog procesa. Drugi vatikanski sabor promatra prošlost i tradiciju u svjetlu aktualne sadašnjosti i tako ju otvara budućnosti. To novo shvaćanje u početku je izraženo s još nedovoljno jasnim pojmovima *pastoralno usmjerenje, posadašnjenje, znakovi vremena*. No osobito je Papa dosljedno zastupao uvjerenje da evanđelje nije moguće tumačiti bez njegova odnosa prema konkretnoj povijesti i izvan njegova povijesnog konteksta. Da bismo dublje shvatili spasenjsku poruku, moramo ju od vremena do vremena na nov način formulirati sukladno zahtjevima konkretnoga vremena. To pak novo izricanje nije lom s dosadašnjom tradicijom nego zahtjev njezina kontinuiteta. Obnova Crkve zahtijeva, dakle, da se supstanca kršćanske poruke u određenom vremenu na nov način protumači i izreče. To je zapravo bitna stvar koju će Koncil istaknuti kad govori o svome pastoralnom usmjerenju. Riječ je o temeljnom iskoraku prema dubljem shvaćanju vjere i njezinu prikladnijem izricanju u konkretnoj ljudskoj situaciji odnosno o *tumačnju kršćanske istine u povezanosti s dotičnim povijesnim kontekstom*. Ivan XXIII. razlikuje između »supstance predane nauke« (depositum fidei) i formulacija u kojima je taj nauk izražen.²¹ Pomoću tih dvaju prilično neodređenih pojmova, želi se ipak donekle pojasniti povijesni hod i razvoj Crkve te naglasiti pastoralni karakter njezine obnove. Pritom se ne radi o tradicionalnom shvaćanju odnosa između crkvenog nauka, koji je nepromjenljiv, i njegove primjene u crkvenoj praksi, koja je nužno promjenjiva. Nakana je ovoga razlikovanja između čvrste »srži« i promjenjivih formulacija izreći promjenljivost i istodobno identitet navještaja i kršćanskog nauka, ali ono ne može riješiti poteškoće oko problema razvoja i rasta na području našema shvaćanja same Božje objave. No u cijelomu koncilskom procesu spomenuto je razlikovanje, čini mi se, zapravo utrla put novoj spoznaji da je kontekstualno izricanje i prenošenje vjere bitni moment samog nauka Crkve. Time se aktualna ljudska povijest vrednuje kao teološko mjesto i izvor teološke spoznaje.

Pojam *aggiornamenta* (posadašnjenja) osobito je povezan uz ime pape Ivana XXIII.²² U širem smislu on znači spremnost i otvorenost u traženju oživljavanja vjere u aktualnoj situaciji. Budući da je Crkva i ljudska ustanova, ono što je u njoj promjenjivo mora se na određen način prilagoditi vremenu. No takvo posadašnjenje ne znači nipošto dokidanje istina vjere nego ponajprije unutarnju obnovu Crkve, oživljavanje vjere i zajedničarskog života u crkvenoj zajednici

²¹ Usp. govor pape IVANA XXIII. na otvaranju Drugog vatikanskog sabora (bez naslova), u: *Acta synodalia Sacrosancti concilii oecumenici vaticani II*, Vol. I., (Typis polyglottis Vaticanis, 1970.), str. 166-175, ovdje 172. Vidi također Norbert METTE, »Die pastorale Konstitution über die Kirche in der Welt von heute Gaudium et spes«, u: F. X. BISCHOF – S. LEIMGRUBER (Hg.), *Vierzig Jahre II. Vatikanum*, Würzburg, 2004., str. 280-296, ovdje 281-282.

²² Otto Hermann PESCH, *Das Zweite Vatikanische Konzil*, str. 60-63.

koja će razvijati svoju prožimljuću snagu za sadašnjost i budućnost. Za razliku od dotadašnjega shvaćanja vjera se više ne dovodi u konfrontaciju s tim protivničkim izazovima svijeta nego sa svijetom stupa u pozitivan odnos i s njim vodi dijalog. Crkva napušta fundametnalnu oporbu naspram modernom svijetu i prihvaća otvorenost i komunikaciju sa svim ljudima u njihovoj životnoj situaciji. Nakon stoljetnog distanciranja i ograđivanja ona poduzima temeljni zaokret otvorenosti i suradnje koje prožimaju cjelokupnu unutarnju dinamiku Koncila. Taj zaokret je zacijelo središnji kriterij za razumijevanje kako samoga Koncila tako i njegovih tekstova.²³ Ako je prije pape Ivana XXIII. Katolička crkva sebe shvaćala kao »savršeno društvo« koje u sebi ima sve što mu treba da neovisno može postojati, koje svijetu daje poruku, ali od njega i od drugih crkava ništa zapravo ne treba, sada se svijet doživljava kao onaj koji Crkvu dovodi u pitanje i kojemu Crkva pruža pomoć i dužuje odgovore vjere. Taj kršćanski navještaj, međutim, današnjem čovjeku mora biti razumljiv i zato njegovu shvaćanju treba prilagoditi i same izričaje vjerskih istina. Posadašljenje ne znači dakle puku reformu crkvene discipline, premda i to u sebe uključuje, ni modifikaciju na području nauka vjere nego ponajprije produbljeno shvaćanje predane vjere koje treba voditi pomlađivanju kršćanske vjere i Crkve.

Mnogi su nespোরазumi u ostvarivanju Koncila nastali iz kobnog dualizma u shvaćanju odnosa između pastoralnog i dogmatskog u teologiji, pastoralne dimenzije i dogmatskih izričaja. Postoji opravdana razlika između teorije i prakse, pastoralne perspektive i dogmatskih principa.²⁴ No one ne stoje u suprotnosti nego se međusobno prožimlju i dopunjuju što osobito jasno ističe bilješka na samome početku Pastoralne konstitucije o Crkvi *Gaudium et spes*. U crkveni nauk spadaju i povijesno uvjetovani elementi. Pastoralnim se, prema Lehmannu, može nazvati teološki govor koji uzima u obzir čovjeka u njegovoj današnjoj konkretnoj individualnoj i društvenoj zbilji. Utoliko pastoralno znači uvažavati trajnu aktualnost dogme koju treba uvijek iznova živo izreći i pastoralno tumačiti. Drugim riječima, crkvene dogme ne sastoje se samo iz načela nego imaju mjesto svoga nastajanja te su vođene pastoralnom nakanom jer žele izreći odnos Crkve prema ljudima.²⁵

²³ Usp. Karl GABRIEL, »Die Interpretation des II. Vatikanums als interdisziplinäre Forschungsaufgabe«, u: Peter HÜNERMANN (Hrgs.), *Das II. Vatikanum – christlicher Galube im Horizont globaler Modernisierung*, Schönigh, Paderborn, 1998., str. 35-47, ovdje 36.

²⁴ Karl Kardinal LEHMANN, *nav. dj.*, str. 79 (vidi bilj. 17).

²⁵ Usp. Hans-Joachim SANDER, »Die Zeichen der Zeit«, u: G. FUCHS – A. LIENKAMP (Hg.), *Visionen des Konzils. 30 Jahre Pastoralkonstitution »Die Kirche in der Welt von heute«*, (vidi bilj. 20) str. 85-102, ovdje 95.

3. Koncil kao početak novog razdoblja Crkve

Dok su se u povijesti crkveni sabori obično sazivali kako bi donijeli pojedinačne odluke u važnim prijepornim pitanjima nauka, crkvene stege ili velike izvanjske opasnosti, papa Ivan XXIII. najavio je i sazvaio Drugi vatikanski sabor s programom da uvede Crkvu u jedno novo povijesno razdoblje.²⁶ Premda je nakon definicije dogme o papinu primatu i nezabludivosti vladalo opće mišljenje da crkveni sabori više nisu potrebni, Ivan XXIII. nije nimalo sumnjao u opravdanost takvog novog tipa Koncila i posve je bio predan u ostvarivanju te zadaće.²⁷ On hoće Koncil kao povijesni prijelaz Crkve iz postridentinskog razdoblja u novo vrijeme, u novu fazu njezina svjedočenja i navještaja. No, Papa za taj golemi pot-hvat nije imao gotovu koncepciju. Jednako tako, barem u početku, nije iza sebe imao značajne potpore crkvenih institucija a još manje same Rimske kurije. Tu se Petrov nasljednik, prema riječi Y. Congara, našao u »institucionalnoj osamljenosti«. ²⁸ Ciljevi Koncila zacrtavani su u hod; ono što je spoznato kao ispravno, prihvaćano je i produbljeno. Zato se Koncil odvijao kao mukotrpan otvoreni proces iskoračujući postupno naprijed.

Nadalje, Drugi vatikanski nije nastavio tradiciju svojih prethodnika u izricanju osuda i izopćenja. Ivan XXIII. veli: »Bolje odgovara sadašnjim zahtjevima da Crkva pokaže utemeljenost svoga nauka nego da izriče osude.«²⁹ Taj zadnji Koncil je specifičan po svome ustroju i zadaćama pa zato predstavlja novum u povijesti jer za nj do sada nije bilo obrasca. On se koncepcijski tijekom svojega odvijanja svjesno shvaća kao prijelaz Katoličke crkve iz dosadašnjega razdoblja povijesti u moderno vrijeme. Pritom je iz svojega vremena točno uočio da »čovječanstvo proživljava novo razdoblje svoje povijesti« (GS 4), da je zahvaćeno dubokim i kompleksnim društvenim i kulturnim preobražajem koji zadire i u vjerski život. Ta dijagnostička procjena položaja čovjeka u suvremenom svijetu nije ni danas sporna (GS 5-6).³⁰ Tako je Koncil postupno otvarao nove teološke i crkvene vidike i tematski proširivao pitanja i teme svoga rada. Prvi put se jedan takav crkveni skup obraća ne samo katolicima nego cijelom ljudskom rodu, otvoren i

²⁶ Karl Kardinal LEHMANN, *nav. dj.*, str. 72.

²⁷ Malo je poznato da su se i dvojica Papinih neposrednih prethodnika bavila mišlju o sazivanju koncila. Vidi Wolfgang SEIBEL, »Die katholische Kirche auf dem Weg in eine neue Epoche. Vorbereitung und Intentionen des Zweiten Vatikanischen Konzils«, u: Alfred E. HIERLOD (Hg.), *Zweites Vatikanisches Konzil – Ende oder Anfang?* Bamberger Theologisches Forum, sv. 7, Lit Verlag, Münster, 2004., str. 11-26, ovdje 11.

²⁸ Usp. K. LEHMANN, *isto*.

²⁹ N. KLEIN, *nav. dj.* (bilj. 20), str. 37.

³⁰ Tako ocjenjuje sociolog Michael N. EBERTZ, »Kirche im Wandel der Gesellschaft, 'in der sie lebt'« (CD 13), u: Franz X. BISCHOF – S. LEIMGRUBER (Hg.), *Vierzig Jahre II. Vatikanum*, Würzburg, 2004., str.9-28, ovdje 9-10.

predan ekumenizmu, zauzet za odnose s drugim religijama, osim unutarcrkvenih tema pokazuje sve veće zauzimanje za goruća pitanja današnjice, osobito za solidarnost i mir u svijetu. Trajno značenje i velika posebnost Drugoga vatikanskog sabora krije se napokon i u tome da se na njemu dogodilo nešto poput kvalitativnog skoka jer se Crkva po prvi put i to nepovratno predstavila i djelovala kao opća Crkva, iz potencijalne univerzalne Crkve postala je aktualna sveopća Crkva, iz pretežito europsko-zapadnjačke ustanove koja se izvozi u svijet postala je globalna Crkva zasađena u svim kulturama i na svim kontinentima.³¹ Koje su se crkvene promjene i kakav se teološki zaokret na Koncilu dogodio može se samo onda pravo razumjeti ako poznamo teologiju koja mu je prethodila i na kojoj je trebalo dalje graditi.³²

Dosadašnja proučavanja pojedinih njegovih odluka, dokumenta i vidika koliko god potrebna i kvalitetna bila ipak su nam posredovala pretežno fragmentarno poznavanje Koncila. Tek najnovija cjelovita i sustavna istraživanja u spomenutim radovima na jasno svjetlo iznose to povijesno značenje Koncila kao prijelaza naroda Božjega u novo razdoblje njegove povijesti.

4. Specifičnost i raznolikost tekstova

Drugi vatikanski sabor nije točno omeđena veličina od koje možemo poći kad želimo ustanoviti što se od njega u proteklom vremenu ostvarilo. On je štoviše događaj, program i vizija istodobno. Donio je tekstova kao nijedan prethodni takav crkveni skup (16 dokumenata svrstanih u tri vrste i važnosne skupine) s velikim rasponom između pojedinih izričaja i idejnim napetostima među njima. Činjenica da neki koncilski tekstovi nisu posve jednoznačni ne smije biti povodom da se Koncil smatra samo hrpom nesuvislih izričaja iz koje svatko može izabrati što mu odgovara i tako proizvoljno tumačiti njegove tekstove. Konkretno značenje dokumenata mora se shvaćati u njihovim kontekstima. U pojedinim izričajima ima više perspektiva i različitih slojeva. Ako ih tumačimo izolirano i proizvoljno, oni gube svoju normativnost. Zato je potrebno imati na umu hermenutska pravila iščitavanja i spoznaje koje su na vidjelo iznijela najnovija proučavanja Koncila. Već je Završni dokument Izvanredne sinode o Koncilu izričito naveo četiri takva kriterija i tako postavio važne napatke za tumačenje tekstova: prvo, treba imati pred očima sve koncilске dokumente u njihovoj tijesnoj međusobnoj povezanosti;

³¹ Za ovu danas općenito prihvaćenu interpretaciju Koncila vidi osobito Karl RAHNER, »Theologische Grundinterpretation des II. Vatikanischen Konzils«, u: ISTI, *Schriften zur Theologie XIV*, Benzinger, Zürich, 1980., str. 287—302; ISTI, »Die bleibende Bedeutung des II. Vatikanischen Konzils«, u: *nav. dj.*, str. 303-318.

³² Usp. Herbert VORGRIMLER, »Lumen Gentium – ein Meilenstein auch für die Zukunft der Kirche?«, u: Alfred E. HIEROLD (Hg.), *Zweites Vatikanisches Konzil – Ende oder Anfang?* (vidi bilj. 27), str. 43-55, ovdje 43.

drugo, posebnu pozornost treba posvetiti četirima koncilskim konstitucijama jer su one ključ za tumačenje ostalih dekreta i deklaracija; treće, pastoralni karakter Koncila ne smije se razdvajati od doktrinarne dimenzije dokumenta ili raskidati međusobni sudonos duha i slova Koncila; četvrto, Drugi vatikanski sabor valja razumijevati u kontinuitetu s dosadašnjom predajom i naukom Crkve. I konačno, koncilске tekstove valja tumačiti s obzirom na znakove vremena i pitanja koja se Crkvi postavljaju.³³

Jedan od čestih nesporazuma u tumačenju koncilskih tekstova može nastati zbog toga što im se pristupa površno, bez uvažavanja njihove navedene posebnosti. A upravo je važna značajka tih učiteljskih dokumenata da gotovo uvijek imaju karakter konsenzusa. Nastali su u jednom procesu zajedničkog traženja istine pa se tako razlikuju od tekstova nekog pojedinačnog autora. Premda su poslije prihvaćeni gotovo jednoglasno, oni su se odreda ipak muktrpno rađali kao rezultat određenog kompromisa. Zato takve dokumente valja čitati i razumjeti u njihovoj obuhvatnoj složenosti pazeći na slojevitost brojnih izričaja. Neprihvatljivo je selektivno uzimati pojedinačna mjesta ili kratke izričaje i rabiti ih samo kao potvrdu već unaprijed stvorenoj tvrdnji.

Valja reći da postoje određene napetosti u samim izričajima Koncila. Jedan dio njih je uvjetovan složenošću teološkog sadržaja, primjerice, kada se govori o odnosu između slobode u stvarima vjere i pretenziji Crkve na istinu, o priznanju crkvenosti nekatoličkih Crkava ili crkvenih zajednica i subzistiranju Kristove crkve u Katoličkoj crkvi (LG 8). Povrh toga, dio tekstova krije u sebi napetosti jer u njima nije postignuta prava sinteza između različitih teoloških struja i tendencija, primjerice izričaji I. i II. vatikanskog sabora o papi, o odnosu pape i kolegija biskupa (LG 22), o svećeništvu (LG 28). Na nekim mjestima Sabor je htio postaviti samo granice i pružiti okvire za teološko razmišljanje ne donoseći konačne odgovore nego ostavljajući to kao zadaću teolozima (nadahnuće u DV 11, nezabludivost Pisma, teologija župne zajednice).³⁴

U specifičnost Drugoga vatikanskog sabora valja ubrojiti i njegov stil govora koji je drugačiji i kompleksniji nego na prethodnim saborima. Koncil se kreće između predaje i obnove, tradicije i inovacije pa ga moramo shvatiti unutar sveukupne dosadašnje tradicije Crkve, odnosno dodsadašnjih koncila. To načelo ne znači obesnažiti njegove nove perspektive i inovativnost, te napredak u našem razumijevanju vjere o kojemu govori i *Dei verbum*.³⁵ Napajajući se iz Sv. pisma, otačke

³³ Usp. DRUGA IZVANREDNA BISKUPSKA SINODA, *Završni dokumenti*, I, 5. Usp. također tekst W. KASPERA u tumačenju tih kriterija (vidi bilj. 17), str. 63s.

³⁴ Usp. K. LEHMANN, *nav. dj.*, str. 66-67.

³⁵ O dogmatskom napretku na Koncilu glede *Dei verbum* br. 8 vidi, Elmar KLINGER, »Der Glaube des Konzils. Ein dogmatischer Fortschritt«, u: *Glaube im Prozess. Christsein nach dem II. Vatikanum*, hrsg. von E. KLINGER und Klaus WITTSTADT, Herder, Freiburg, 1984., str. 615-626.

teologije, iz tradicije teološke misli i crkvene duhovnosti Koncil je prevladao skućenost nekih prijašnjih teoloških odluka i shvaćanja i otvorio ih novim tumačenjima. Tu je novo shvaćanje predaje kao živog, stvaralačkog procesa koji je bitan za zajednicu, tradicija je istodobno i sadržaj i proces. Normativna predaja nema samo značajku čuvanja nego sadržava inovativne poticaje. Zato se ne može govoriti da je Koncil posve novi početak ni da postoji prekid između pretkoncilske i pokoncilske Crkve.³⁶ Nedopustivo je pozivati se na duh Koncila protiv njegova slova. Duh i slovo odnose se kao dio i cjelina: pojedinačni se izričaji dadu pravo shvatiti tek u obzoru cjeline kao što se i duh cjeline konkretizira u pojedinačnim detaljima. U koncilskom događanju nedvojbeno je prisutno djelovanje Duha Svetoga i njegove obnoviteljske dinamike koja je osobito prepoznatljiva na nekim iskoracima i odlukama, primjerice u izričajima o djelovanju Božje spasenjske volje i kod nekršćana i nevjernika (LG 16; NA 2).

5. Pastoralna konstitucija *Gaudium et spes* – ključ pravog razumijevanja Koncila

Drugi vatikanski sabor valja razumjeti od njega samoga. On pruža hermeneutski ključ za sveukupnu interpretaciju svojih dokumenata, a to je ponajprije njegova konstitucija o Crkvi u suvremenom svijetu *Gaudium et spes*, ističe s pravom E. Klinger.³⁷ Koncil nije sazvan da cjelokupnu crkvenu tradiciju samo ponavlja nego da je nanovo izreče i tako vrednuje u svjetlu sadašnjosti, iz perspektive ljudi i društva današnjega svijeta, kako bi pokazao njezinu važnost i aktualnost. Za takav pristup bila je potrebna nova metoda, promjena perspektive i promjena odnosa Crkve unutar same sebe kao i prema problemima svijeta.³⁸ Sve to možemo očitati na konstituciji *Gaudium et spes*: polazište od današnjega čovjeka i njego-

³⁶ Usp. Avery DULLES, »Das II. Vatikanum und die Wiedergewinnung der Tradition«, u: *Glaube im Prozess. Christsein nach dem II. Vatikanum* (vidi bilj. 35), str. 546-562, ovdje 548.

³⁷ Elmar KLINGER, »Kirche und die Praxis des Volkes Gottes«, u: *Visionen des Konzils* (vidi bilj. 20), str. 73-81. O pastoralnoj konstituciji *Gaudium et spes* objavljeno je u posljednje vrijeme nekoliko značajnih priloga kojima se služim u tumačenju ovoga kriterija: Norbert METTE, »Gaudium et Spes – Die Pastoralkonstitution und das Pastoralkonzil«, u: *Münchener Theologische Zeitschrift* 54 (2003.), str. 114-126; ISTI, »Die pastorale Konstitution in der Welt von heute Gaudium et spes«, u: F. X. BISCHOF – S. LEIMGRUBER (Hg.), *Vierzig Jahre II. Vatikanum*, Würzburg, 2004., str. 280-296; Helmut KRÄTZL, »Öffnung der Kirche zur Welt – Neue Sicht des Menschen, der Ehe und der irdischen Wirklichkeit«, u: Alfred E. HIEROLD (Hg.), *Zweites Vatikanisches Konzil – Ende oder Anfang?*, Lit Verlag, Münster, 2004., str. 27-42; Hans-Joachim SANDER, »Die pastorale Grammatik der Lehre – ein Wille zur Macht von Gottes Heil im Zeichen der Zeit«, u: G. WASSILOWSKY (Hg.), *Zweites Vatikanum – vergessene Anstöße, gegenwärtige Fortschreitungen*, Herder, Freiburg, 2004., str. 185-206

³⁸ Norbert METTE, »Gaudium et Spes – Die Pastoralkonstitution und das Pastoralkonzil«, u: *Münchener Theologische Zeitschrift* 54 (2003.), str. 114-126, ovdje 118.

va svijeta, međusobno prožimanje dogmatskih principa i pastoralne dimenzije, znakovi vremena. Tko, dakle, ne poznaje strukturu ovoga dokumenta, ne može pravo razumjeti ni sam Koncil. Međusobno prožimanje dogmatskih sadržaja i pastoralnog značenja, dogmatike i pastora očigledno je osobito u četiri koncilске konstitucije a napose u obe konstitucije o Crkvi. One su osovina Koncila i srž njegove koncepcije.

Pastoralna konstitucija nije bila predviđena u pripremama za Koncil. U izradi njezina teksta oči su se suočavali s brojnim nepoznicama i poteškoćama; tražio se, naime, novi model komuniciranja sa svijetom i novi način govora Crkve o aktualnim problemima.³⁹ Trebalo je obraditi povijesno opterećen i složen odnos Katoličke crkve i svjetovnih područja što je dovelo i do nove vrsti učiteljskog dokumenta. *Gaudium et spes* je uspjela prevladati dotadašnje dualističko i anti-modernističko sučeljavanje Crkve s njezinim društvenim kontekstom zamjenjujući ga načelom dijaloga i suradnje. Svjetovnim stvarnostima priznaje se njihova opravdana autonomija. Zato se Pastoralna konstitucija ne bez razloga smatra temeljnim ili jednim od najuspjelijih koncilskih tekstova.⁴⁰ Takav dokument, jer govori o pitanjima koja zadiru u područja ljudskih odnosa i društvenog razvitka, po naravi stvari sadrži elemente privremenosti i nedorečenosti pa zato zahtijeva uvijek novo promišljanje odnosa vjere prema svijetu koji se mijenja.

U predgovoru teksta *Gaudium et spes* nalazi se važna bilješka koja objašnjava cjelokupni program Koncila. Tamo se izričito veli da je pastoralna konstitucija sastavljena iz dogmatskog i pastoralnog dijela koji čine jednu cjelinu: »Konstitucija se naziva ‘pastoralnom’ stoga što na temelju doktrinarnih načela kani iznijeti stav Crkve prema današnjem svijetu i ljudima. Stoga nije ni prvi dio bez pastoralne nakane, ni drugi bez doktrinarne.« Dakle, crkveni nauk i pastoralna praksa ne stoje u nekom nadređenom ili podređenom odnosu nego se međusobno uvjetuju i prožimlju. Devet koncilskih dekreta i tri deklaracije pridodane su konstitucijama a sadržavaju izvršne odredbe i postavljaju okvire crkvenog djelovanja. Dekreti o biskupima, o svećenicima, laicima, redovništvu, istočnim Crkvama, ekumenizmu, misijama i sredstvima priopćivanja konkretizacija su temeljnih načela dogmatske konstitucije *Lumen gentium* dok su tri deklaracije: o vjerskoj slobodi, o odnosu Crkve prema nekršćanskim religijama te o odgoju na stanovit način dopuna pastoralnoj konstituciji *Gaudium et spes*. Pastoralna konstitucija se obraća ljudima našega vremena, okrenuta je konkretnom čovjeku kao naslovniku poruke spasenja, njega ima u središtu crkvenog poslanja. U prvom dogmatskom dijelu progovara

³⁹ O nazivu konstitucije *Gaudium et spes* i njezinu mukotrpnom oblikovanju vidi: Hans-Joachim SANDER, »Die pastorale Grammatik der Lehre – ein Wille zur Macht von Gottes Heil im Zeichen der Zeit«, *nav. dj.* (bilj. 37), str. 185-196.

⁴⁰ Norbert METTE, »Gaudium et Spes – Die Pastoralkonstitution und das Pastoralkonzil«, *nav. dj.*, str. 119-121.

o ljudskom pozivu, smislu čovjekove djelatnosti i cijelog svijeta. Čovjek je na putu potpunijeg razvitka i ostvarenja svoje osobnosti. »Crkva kojoj je povjereno da objavi misterij Boga, koji je konačna svrha čovjeka, otkriva ujedno čovjeku smisao njegove vlastite egzistencije, to jest najdublju istinu o čovjeku... Tko god slijedi Krista, savršenog čovjeka, i sam postaje više čovjekom« (GS 41). Drugi, više pastoralni dio Konstitucije u svjetlu evanđelja i ljudskog iskustva razmatra konkretne probleme i pitanja koja muče čovječanstvo: brak i obitelj, kulturu, go-spodarski, socijalni i politički život, solidarnost naroda i mir u svijetu.

6. Kategorija znakova vremena

Sintagma »znakovi vremena« spada u najčešće spominjane koncilске pojmove a ipak po svome sadržaju i značenju još uvijek nije teološki dovoljno preciziran ni protumačen.⁴¹ Premda je i ranije bio poznat, ovaj termin službeno ulazi u katoličku teologiju u Buli *Humanae Salutis* pape Ivana XXIII. od 25. prosinca 1961. kojom saziva II. vatikanski sabor: »Prihvaćajući Isusovu preporuku da trebamo znati tumačiti znakove vremena (Mt 16, 4) čini nam se da usred tolikog mra-ka zamjećujemo ne male znakove koji nam ohrabruju nadu glede sudbine Crkve i čovječanstva.«⁴² Nasuprot dotšnjemu negativnom crkvenom stajalištu prema društvenom i kulturnom razvitku Papa u konkretnoj povijesti svoga vremena prepoznaje pozitivne znakove. Time zapravo ispravlja katoličku tradiciju 19. i 20. st. koja se pretežito negativno odnosila prema novovjekovnoj povijesti, osobito prema razvoju demokratskog društva i njegovih institucija.

Oslanjajući se na M.-D. Chenuja može se ponuditi sljedeći opis znakova vremena: to su događaji, ljudska iskustva i društveni pokreti koji nam omogućuju ponovno otkriti trajnu svježinu i novost Evanđelja jer u njemu sada snagom Duha zamjećujemo nove mogućnosti tumačenja koje do sada nisu bile zamijećene.⁴³

⁴¹ Valja napomenuti da su u teološkoj literaturi rijetki članci koji se bave znakovima vremena. Ovdje navodim neke novije radove kojima sam se služio u obradi toga pojma: Marianne HEIMBACH-STEINS, »Erschütterung durch das Ereignis« (M.-D. Chenu), u: G. FUCHS i A. LIENKAMP (Hrsg.), *Visionen des Konzils*, str. 103-121; Hans-Joachim SANDER, »Die Zeichen der Zeit«, u: *isto*, str. 85-102. Kraći osvrti na spomenutu sintagmu uz popratnu literaturu mogu se naći i kod sljedećih autora: Norbert METTE, »Die pastorale Konstitution über die Kirche in der Welt von heute Gaudium et spes«, u: F. X. BISCHOF i S. LEIMGRUBER (Hg.), *Vierzig Jahre II. Vatikanum* (vidi bilj. 21), str. 290-295; Giuseppe RUGGIERI, »Zur einer Hermeneutik des Zweiten Vatikanischen Konzils« (vidi bilj. 5), str. 9-17; Hans-Joachim SANDER, »Die pastorale Grammatik der Lehre – ein Wille zur Macht von Gottes Heil im Zeichen der Zeit«, u: G. WASSILOWSKY (Hg.), *Zweites Vatikanum – vergessene Anstöße gegenwärtige Fortschreibungen* (kao bilj. 37), str. 201-204.

⁴² Citirano prema G. RUGGIERI, »Zu einer Hermeneutik des Zweiten Vatikanischen Konzils«, str. 10. Prvi se u pretkoncilsko vrijeme time bavio francuski teolog M.-D. CHENU, vidi prilog od M. HEIMBACH-STEINS (bilj. br. 41).

⁴³ Usp. M. HEIMBACH-STEINS, *nav dj.*, str. 117.

Zbog toga je pak potrebno teološko promišljanje i vrednovanje tih znakova vremena da bismo u ljudskim aktualnim iskustvima i povijesnim događajima prepoznali znak nove prisutnosti Kristova Duha.

Kategorija »znakovi vremena« otkriva razloge okrenutosti Crkve prema svijetu i pokazuje način na koji spasenjska zajednica iz perspektive vjere motri svijet, kako na nj reagira, njemu daje i od njega prima.⁴⁴ Koncil u svojim dokumentima na četiri mjesta izričito upotrebljava taj izraz (GS 4; PO 9; AA 14; UR 4). Da bi Crkva mogla posredovati Božje spasenje svakoj ljudskoj osobi i pomoći boljoj izgradnji ljudskog društva, »dužnost joj je da u svako vrijeme ispituje znakove vremena i tumači ih u svjetlu Evanđelja« (GS 4). U NZ znakovi se vremena (Mt 16, 3) odnose na događaj Krista, a u Pastoralnoj konstituciji imaju pneumatološki kontekst. Nakon Kristova uskrsnuća poslan je Duh Sveti u srca vjernika da ponazočuje djelo spasenja, okuplja zajednicu i izvodi obnovu svega stvorenja prema slici proslavljenog Gospodina. To djelovanje Duha Božjega Crkva treba zamjećivati i razlikovati ga od drugih duhova. *Gaudium et spes* u br. 11 veli: »Božji narod, pokretan vjerom kojom vjeruje da ga vodi Duh Gospodnji koji ispunja svijet, trudi se da u događajima, potrebama i željama koje dijeli s ostalim ljudima našeg vremena razabere koji su u tome istinski znakovi Božje prisutnosti i Božjih nakana (...). Sabor u prvom redu želi u tom svjetlu prosuditi i s njihovim božanskim izvorom povezati one vrijednosti koje su danas najviše u cijeni.« Analizirajući pomno ondašnja društvena zbivanja Sabor u nastavku ističe tri znaka svoga vremena: prvo, u globalnom pokretu za ljudska prava prepoznaje poticaje Duha (GS 12-22) te se zauzima za poštivanje dostojanstva svake ljudske osobe. Drugo, sve snažnije gospodarsko povezivanje i umreženje našega svijeta osobito putem modernih medija doprinosi jedinstvu čitavoga čovječanstva (GS 23-32). Toj ljudskoj zajednici koja postaje kao jedna obitelj Koncil ukazuje na dublju religioznu dimenziju jedinstva ljudskog roda. Treće, naspram golemih društvenih promjena i napretka što ga donose znanost i tehnika (GS 33-39) oci na Koncilu naglašavaju dužnost čovjeka da uskladi svoju zemaljsku zadaću izgradnje boljeg svijeta sa eshatološkim pozivom u zajedništvo s Bogom.

G. Ruggieri pokušava pobliže odrediti neke odrednice znakova vremena.⁴⁵ Prvo, prema njemu znakovi vremena moraju biti događaj ili niz događaja koji *na povijest djeluju obnoviteljski*. U tom smislu može se promatrati i fenomen reformacije koja je uspjela »na duge staze promijeniti« vjerski život europskih naroda. Jednako se tako može reći da je II. vatikanski sabor bio događaj koji je »trajno promijenio mentalitet i vladanje svih današnjih Crkava, a ne samo katolika«. Dru-

⁴⁴ Usp. Thomas GERTLER, »Mysterium hominis in luce Christi«, u: *Visionen des Konzils* (bilj. 20), str. 51-71, ovdje 63.

⁴⁵ G. RUGGIERI, »Zu einer Hermeneutik des Zweiten Vatikanischen Konzils«, str. 13.

ga je odrednica znakova vremena da su ti događaji, kad uđu u opću svijest ljudi, kadri »odnose među ljudima u jednom određenom razdoblju pomaknuti prema mesijanskom smjeru«. U tom smislu znakom vremena može biti svijest o posljedicama razaranja i zagađivanja prirode ako osjetljivost za te promjene dovede do određenog zaokreta u mišljenju i ponašanju te doprinese porastu naše odgovornosti za iduća pokoljenja. S druge strane siromaštvo u današnjemu svijetu nije već samo po sebi znak, pa ni onda kada izaziva solidarnost, nego tek kada prouzroči zaokret u evanđeoskom smislu tako da pojedini ljudi siromaštvo počnu promatrati u mesijanskom svjetlu i otkriju novo težište u evanđeoskoj poruci Crkve – po kojoj misterij siromaštva postaje osovina povijesti, evanđelje radosna vijest siromasima a Crkva Crkvom siromašnih.

Zaključak

Karl Rahner je odmah nakon završetka Sabora jednom rekao: Bojim se da će dugo potrajati dok Crkva koju je Bog obdario Drugim vatikanskim saborom postane Crkvom Drugoga vaticanskog sabora.⁴⁶ Čini se da je tome zaista tako i da nas tek velike obljetnice uspijevaju potaknuti na dublje promišljanje i svestranije proučavanje duha i slova Koncila. Poticaji u tom smjeru osobito su dolazili od pape Ivana Pavla II. na poseban način za vrijeme priprema za Veliki jubilej kršćanstva: »Koliko li bogatstva, draga braćo i sestre, u smjernicama koje nam je dao Drugi vatikanski sabor! Zbog toga sam u pripremanju Velikog jubileja tražio od Crkava da se pitaju o prihvaćanju Koncila (...) Malo-pomalo, kako prolaze godine, ti tekstovi ne gube ni svoju vrijednost niti svoj sjaj. Potrebno je da budu čitani na primjeren način, da ih se upozna i usvoji kao stručne i mjerodavne tekstove Učiteljstva unutra crkvene predaje. Nakon zaključenja Jubileja osjećam, više no ikad, dužnost ukazati na Koncil kao na vleiku milost koju je zadobila Crkva u dvadesetom stoljeću. U njemu nam je bio ponuđen siguran kompas da bi nas usmjerio tijekom hoda u stoljeće u koje ulazimo.«⁴⁷

Tijekom proteklih desetljeća prošli smo kroz tri različite faze tumačenja i primjene Drugoga vaticanskog sabora u Crkvi. Nakon početnog *razdoblja buđenja ili oduševljenja* nastupilo je vrijeme *otriježnjenja* (razočaranih nada) pa zatim poslije Izvanredne sinode faza *realizma* kršćanske nade. Ovo sadašnje vrijeme podsjećanja na Koncil i njegova pojačanog proučavanja mogla bi biti prilika da nove generacije teologa otkriju važne i danas aktualne koncilске poticaje. Tome želi pridonijeti i promišljanje bitnih mjerila za cjelovito i ispravno tumačenje nakana

⁴⁶ Rahnerovo predavanje u kojemu je izrečena ova misao nije uvršteno u *Schriften zur Theologie* nego je izišlo u posebnoj knjižici. Usp. Otto Hermann PESCH, *Das Zweite Vatikanische Konzil*, Topos, Echter Verlag, Würzburg, 2001., str. 352.

⁴⁷ IVAN PAVAO II., *Novo millennio ineunte – Ulaskom u novo tisućljeće*, KS, Zagreb, 2001., br. 57.

i misli Koncila. Oci su svojevremeno na Saboru, čini se, ispravno dijagnosticirali glavne silnice razvitka suvremenog društva. No tijekom proseca društvene pluralizacije u proteklom vremenu nastale su socijalne i kulturalne promjene u Crkvi koje Koncil nije želio i koje u njihovim razmjerima teološki tek treba vrednovati.⁴⁸ Tražeći hermeneutski ključ za razumijevanje koncilskih tekstova i vrednovanje događaja Koncila ne može se kao do sada ograničiti samo na unutar-teološku argumentaciju. Da bismo ustanovili je li točna koncilaska analiza današnjega društva i čovjeka te njegov obzor gledanja na svijet, potrebno je interdisciplinarno proučavanje uz osobitu pomoć društvenih znanosti.⁴⁹ K. Gabriel pritom predlaže da se u takvom inerdisciplinarnom promišljanju kritički osvjetli pet središnjih pitanja s kojima se Koncil suočio u svom okretanju prema svijetu i povijesti: koncilaska raščlamba modernoga društva, zapažanje globalizacijskih tendencija, koncilsko vrednovanje religioznog pluralizma i njegovih tendencija relativiziranja i privatiziranja vjerskih pitanja, sposobnost da se izrazi poruku evanđelja kao odgovor na ljudska stremljenja u modernom razvoju, te napokon koncilsko ophođenje s autoritetom vjernika.⁵⁰

Iz svega ovdje iznešenoga Drugi vaticanski sabor se očigledno ne može smatrati završetkom crkvenoga procesa obnove kao što bi to neki htjeli. Štoviše, on je zapravo smjerodavni početak posadašnjega Crkve koji od nas danas traži da ga kao trajnu zadaću i u sadašnjemu povijesnom kontekstu odvažno nastavimo. Mogu samo poželjeti da se dublje spoznaje o Koncilu prihvate i uvažavaju u nastojanjima oko njegova iščitavanja u hrvatskim prilikama. Za nadati se također da će i ovdje izneseni kriteriji otvoriti pokoje obzore za cjelovito shvaćanje koncilskih poruka i još neostvarenih nakana te nas sačuvati od krivih i jednostranih pristupa tom kompasu Crkve na njezinu hod u naše vrijeme.

Summary

READING AND UNDERSTANDING THE SECOND VATICAN COUNCIL

The current Council jubilee encourages us to reflect with appreciation on the deep richness revealed by the Council. We are also bound by a new decisiveness to continue the realisation of its various innovative guidelines and identify the numerous normative inspirations for the Church's path in modern times. Today, there exist various views on the Se-

⁴⁸ Usp. Michael N. EBERTZ, *nav. dj.*, str. 28.

⁴⁹ Na potrebu proćavanja toga vida koncilskih tekstova s pravom upozorava Karl GABRIEL, *nav. dj.* (bilj. 23), str. 37.

⁵⁰ *Isto*, str. 38-41.

cond Vatican Council and on controversial interpretation of its documents. Consequently, in our religious and ecclesial attempts in correctly understanding and implementing of the Council, it is necessary to keep in mind certain criteria offered by theology in order to faithfully comprehend the Council message and acknowledge its true intentions. The author formulates and presents some of the more important hermeneutic criteria.

Firstly, the new approach by the Second Vatican Council can perhaps best be described in the following terms: present renewal (aggiornamento), the Church's pastoral orientation and the signs of the times. The present renewal or modernisation means opening the Church in terms of dialogue with modern man and solidarity with contemporary man. The Church's pastoral orientation is to interpret the Gospel in relation to its historical context and to man in his actual individual and social essence. In the events and experiences of actual history (»signs of the times«) we recognize new possibilities of Gospel interpretation not seen until now. Secondly, the Council is the beginning of a new epoch for the Church. When compared with previous ecumenical councils, called to decide on questions related to doctrine and ecclesiastical discipline, the Second Vatican Council understood that the Church was to move from the post-Tridentine period into the Modern Age of proclamation and witnessing.

Thirdly, the Council's specific feature relates to the many released documents as well as their topical variety. The documents contain various perspectives and are multi-tiered, presenting mutual tension between various sections. Consequently, particular expressions can only be understood when viewed as a whole, just as the spirit of entirety (»spirit of the Council«) is conceptualised in particular detail. The fourth point indicates the abandoning of the previous practice of excommunication. On the contrary, the Council introduces a new style of teaching rhetoric based on dialogue and cooperation with non-Catholic Christians, other religions and all people of good will. Inspired by the Holy Scriptures, patristic theology and theological tradition, the Council broke away from many of its previous teaching stances and normative interpretations. Furthermore, the Council advanced in the understanding and interpretation of faith. The fifth point concludes that the Pastoral Constitution on the Church in the Modern World »Joy and Hope« (Gaudium et Spes) presents something new and in the opinion of many, is the most successful document of the Second Vatican Council. The Council replaces the previous dualistically burdened formulations in communication between the Church and the world with a new openness to world reality giving recognition to autonomy in secular fields. The Council fathers were aware that their rhetoric on certain aspects of contemporary life and human society contained »time-conditioned elements«. Gaudium et Spes is a hermeneutical key for a complete interpretation of the Council.

Based on the mentioned criteria, the Second Vatican Council cannot be considered a conclusion to the epochal ecclesiastical renewal processes but instead is a guideline for the start of a present renewal of the Church presented as a continual task in the historical journey of the People of God.

Key words: Second Vatican Council, applying the Council, criteria for interpretation, present renewal (aggiornamento), pastoral orientation, signs of the times